

УДК 321.74 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-4>

Богдан Бевза

ORCID: 0009-0005-9416-8115

БІДНІСТЬ ПРИМОРДІАЛІЗМУ ТА РЕЛЯТИВНІСТЬ КОНСТРУКТИВІЗМУ – ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІДХОДІВ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті здійснено аналіз двох основних наукових підходів до дослідження національної ідентичності – примордіалізму та соціального конструктивізму. На основі класичних наукових праць іноземних учених Е. Шилза, К. Гірца, Б. Амбедкара, П. ван ден Берга, Дж. Д. Еллера і Р. М. Коглана, П. Джеймса, П. Бергера, Т. Лукмана та сучасних українських дослідників М. Степика, М. Козловця та Н. Костенко показано, що примордіалізм, попри свій вплив на науковий дискурс середини ХХ ст., втратив пояснювальний потенціал через есенціалізм, апіорність та ірраціональність. Водночас соціальний конструктивізм відкрив ширші можливості для дослідження суті, чинників формування та соціально-політичної динаміки ідентичності, але виявив низку проблемних питань, зокрема щодо меж і механізмів конструювання, особливо в контексті формування політики ідентичності. Методологічну основу статті становлять порівняльний та історико-генетичний методи, дискурс-аналіз і елементи системного підходу. У підсумку обґрунтовано, що сучасні дослідження національної ідентичності потребують виходу за межі примордіалістських редукцій, уникнення конструктивістських релятивізацій та пошуку ефективних рішень для формування стійкої та ефективної державної політики у сфері утвердження національної ідентичності, а також у сфері інформаційної безпеки та національно-патріотичного виховання.

Ключові слова: національна ідентичність, примордіалізм, соціальний конструктивізм, дискурс, публічна політика, політика ідентичності.

Вступ. Національна ідентичність наразі є вістрям суспільно-політичних процесів в Україні та в усьому світі. Українці виборюють право на власну ідентичність у війні з Росією, західний світ занурюється в кризу ідентичностей разом із «вибухом правих» і суттєвим ускладненням позицій прихильників лібералізму. Національна ідентичність містить неабиякий пояснювальний потенціал для дослідження багатьох суспільних процесів, водночас вибраний підхід також значною мірою визначить конструктивність і застосовність результатів. Два основні підходи до вивчення національної ідентичності передбачають дві протилежні пресупозиції: у примордіалізмі фактично всі явища визначені природними чинниками і «течуть» природним шляхом; у конструктивізмі всі явища конструйовані, їхнє майбутнє залежить від соціальної реальності, яка теж є конструйованою. Нашою метою є визначити, чи зберігає примордіалізм дослідницький і пояснювальний потенціал (а якщо ні, то коли він його втратив), а також які небезпеки були закладені засновниками конструктивізму і як вони впливають на його застосування в сучасній політичній науці.

Матеріали та методи дослідження. У статті використані матеріали представників наукових шкіл примордіалізму та конструктивізму, зокрема Е. Шилза, К. Гірца, Б. Амбедкара, П. ван ден Берга, Дж. Д. Еллера і Р. М. Коглана (ін. Кафліна), П. Джеймса, П. Бергера і Т. Лукмана та Н. Костенко. Серед методів дослідження у статті застосовано порівняльний метод – для зіставлення підходів примордіалістів і конструктивістів; історико-генетичний метод – для

© Б. Бевза, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

виявлення еволюції теоретичних підходів, особливо в контексті історичних процесів, які відбувалися під час написання відповідних наукових праць; а також дискурс-аналіз – для інтерпретації концептуальних побудов у працях дослідників. Крім того, використано елементи системного підходу, що дає змогу розглядати ідентичність як багаторівневий соціальний констрukt.

Результати й обговорення. На сьогодні сформувалися два основні підходи до розуміння колективних ідентичностей і передовсім національної ідентичності: примордіалізм та конструктивізм.

Примордіалістський підхід ґрунтується на «самоототожненні особистості», яке пояснюється як природне явище, можливе за участі природних сутностей. Цей підхід започаткував Едвард Шилз у 1957 році, опублікувавши статтю під назвою «Примордіалістські, особисті, релігійні та громадянські зв'язки» [1]. Прихильник примордіалізму Кліффорд Гірц засновує своє сприйняття національної ідентичності на «первісних прихильностях» (primordial attachments) та деякій «даності» (givens), які визначають соціальне буття людини: «Під первісною прихильністю мається на увазі прихильність, яка походить від «даності» – або, точніше, оскільки культура неминуче залучена до таких питань, передбачуваної «даності» – соціального існування: головним чином безпосереднього суміжного та родинного зв'язку, але поза ними даність, яка випливає з народження в конкретній релігійній спільноті, мовного середовища або навіть діалекту, та дотримання певних соціальних практик. Ці збіги крові, мови, звичаїв і так далі мають невимовну, а часом і непереборну силу примусу самі по собі» [2, с. 259]. Звернемо тут увагу на те, як дослідник абсолютизує використовувані для опису терміни. Автор вживає слова «даність», «неминуче», «невимовна і непереборна сила примусу» і т. ін., що, звертаючись до психолінгвістики, приводить нас до припущення: ті чинники формування національної ідентичності, які бачить автор, настільки масштабні та, ймовірно, загрозливі в його очах, що він свідомо відмовляється від їх аналізу, приховуючи їх за «непереборною силою». До того ж продовження наведеної цитати певним чином підтверджує таке припущення: «Людина прив'язана до свого родича, свого сусіда, свого одновірця, *ipso facto*; як результат не просто особистої прихильності, практичної необхідності, спільного інтересу чи взятого зобов'язання, але принаймні значною мірою в силу якогось незрозумілого абсолютного значення, яке приписується самому зв'язку» [2, с. 259]. Формулювання «якесь незрозуміле абсолютне значення» дещо контрастує із загальним розумінням наукового методу та певною мірою нівелює методологічне підґрунтя цього підходу. Загалом прихильники цього підходу, зокрема К. Гірц, описували свої наукові погляди в часи активного формування нових держав і реформування існуючих («модерні» та «напівмодерні» держави за його класифікацією), деколонізації Африки та послаблення тиску СРСР на країни Варшавського договору. Вчені шукали поняття для опису передумов процесів, які відбувалися в цих суспільствах. Цим можна пояснити внутрішню дискусію К. Гірца на сторінках його книги, де він спершу доводить свою тезу та запевняє, що її дуже легко підтвердити: «Але в суспільствах, що модернізуються, де традиція громадянської політики є слабкою і де технічні вимоги до ефективного уряду соціального забезпечення погано зрозумілі, первинні прихильності, як виявив Неру, мають тенденцію неодноразово, у деяких випадках майже безперервно, пропонуватися та широко проголошуватися як бажані бази для розмежування автономних політичних одиниць. І теза про те, що справді легітимна влада впливає лише з внутрішнього примусу, який так чи інакше задумано мати такими прихильностями, відверто, енергійно та нехитро захищається» [2, с. 260]. К. Гірц наводить досить суперечливу цитату індуського політичного діяча, автора проекту конституції Індії Бхімрао Амбедкара: «Причини, чому одномовна держава стабільна, а багатомовна – нестійка, цілком очевидні. Держава будується на відчутті спільності. Що таке це відчуття спільності? Коротко кажучи, це відчуття корпоративної єдності, яке змушує тих, хто його має, відчувати себе рідними і близькими» [3, с. 11]. А у примітках, поруч із посиланням на цитату, К. Гіртц полемізує

з наведеним твердженням, контраргументуючи його прикладом Південної Африки, Канади та, врешті-решт, Індії. Після чого знову наводить цитату Б. Амбедкара, де пояснюється, що це лише одиничний випадок, і це вроджений (у цьому контексті примордіальний) «геній» Індії, Швейцарії, Канади та Південної Африки. Але, за словами Б. Амбедкара, «геній» інших трьох країн у тому, щоб об'єднувати, водночас «геній» Індії у тому, щоб розділяти.

Також варто згадати соціально-біологічний напрям примордіалізму. Представником соціально-біологічного напрямку є П'єр ван ден Берг. Він концентрує свою увагу на кровній спорідненості, яка є, на його думку, ключовим складником для формування етнічної спільноти: «...кровна спорідненість досить часто є цілком реальною для того, щоб стати основою для таких могутніх почуттів, які ми називаємо націоналізмом, трибалізмом, расизмом та етноцентризмом» [4, с. 99].

Наведений екскурс у наукові розробки представників примордіалізму дає змогу зрозуміти логіку їхніх думок і припустити причини такого специфічного підходу, зокрема сприйняття соціально-психологічних і політичних фактів, процесів та явищ як «іраціональних констант», які не піддаються впливу чи змінам. Відзначимо, що на концентрації на суто природних (біологічних) ознаках соціальних зв'язків у межах примордіалістського напрямку наголошували його критики наприкінці ХХ століття.

Зокрема, Джек Девід Еллер та Рід Майкл Коглан (ін. Кафлін) у 1993 році опублікували наукову статтю «Бідність примордіалізму», де активно критикували цей напрям і визначили три ключові аспекти його недосконалості: 1) апіорність (apriority) – примордіальні ідентичності або прив'язаності є «даними» наперед, не залежать від соціальної взаємодії і не мають соціального джерела; 2) невиразність (ineffability) – примордіальні почуття вважаються непідвладними аналізу, їх розглядають як невід'ємні, абсолютні й незмінні; 3) афективність (affectivity) – примордіалізм зосереджується на емоційному аспекті прив'язаностей, підкреслюючи відмінність між етнічними та іншими формами ідентичностей [5]. Учені заперечують релевантність цього підходу: «Примордіалізм пропонує нам картину, в якій почуття існують як «даність»: вони не піддаються соціальному моделюванню, аналізу чи змінам, вони домінують над нами. Важко уявити собі безпораднішу та антисоціологічну концепцію, навіть більше, велика кількість новіших даних – з таких галузей, як соціологія, антропологія та психологія, – підтверджують теоретичну неспроможність та емпіричну беззахисність цієї теорії» [5, с. 188]. Також дослідники узагальнюють деякі позиції цього підходу до тенденцій наукових розробок тих часів: «Етнічність, безумовно, є питанням афективності, що відрізняє її від суто матеріальних або інструментальних питань, але це жодним чином не робить її примордіальною, оскільки емоція не обов'язково чи звичайним чином є примордіальною, а має чітке й доступне для аналізу соціальне походження. Насправді, в кінцевому підсумку, примордіалізм містить ту ж саму хибну методологію, яка вже зазнала критики у сферах культури та афекту, – перетворювати явища, які просто «вже існують» і «зберігаються», на такі, що нібито є «природними», «духовними» і «завжди існували та завжди будуть існувати» [5, с. 200].

Згадані науковці також звертають увагу на поширений аргумент прихильників примордіалізму, який доводиться досі чути в навколонауковому середовищі, а саме «важливість самосприйняття»: «Той факт (і це в кращому випадку проблематичний факт), що етнічні групи сприймають свої ідентичності саме так... жодним чином не підтримує теорію примордіалізму і не ставить під сумнів соціальне походження етнічних прив'язаностей» [5, с. 200]. Підкреслимо тут також негативну оцінку науковців стану суспільства, яке має саме таке самосприйняття.

Інший ракурс критики обрав Пол Джеймс, який у праці «Формування націй» визначив декілька ключових хиб примордіалізму: «Причини, які сучасні теоретики наводять для настільки суворої критики примордіалістських аргументів, мають тенденцію бути добре обґрунтованими. Есенціалізм, ідеалізм, схильність трактувати соціальні явища так, ніби вони

існують поза історичним контекстом, ігноруючи структури сучасного суспільного життя, функціоналістські твердження про базові людські потреби, такі як потреба у належності, та постулювання первісної людської природи – це все можливі пастки на шляху примордіалізму. Можна уникнути цих проблем, трактуючи людську історію як абсолютно дискретну та теоретизуючи націю як таку, що стосується лише періоду модерності (та постмодерності), але цей шлях має низку інших пасток, що резюмовані у критиці теорій, які розглядають усе в одновимірній площині» [6, с. 190–191].

Ключова спільна характеристика наведених наукових пошуків представників примордіалізму полягає у спробах означити фактично всі процеси, що формують ідентичність, самі її елементи та виміри, а також результати її впливу – як природні процеси, які чи то неможливо дослідити та розпізнати, чи то неможливо спрогнозувати, чи то неможливо змінити, або ж найчастіше все разом. Якщо ж припустити, що такий науковий підхід буде вибрано для формування державної публічної політики ідентичності або ж (що ще більш наочно) для формування безпекової політики (щонайменше в частині протидії інформаційним та гібридним загрозам і національно-патріотичного виховання), то єдиним можливим прогнозованим результатом буде відмова від формування таких політик. Адже, згідно з базовими принципами цього підходу, всі процеси та явища, на які спрямована публічна політика, мають природні чинники та природний плин, а отже, будь-які спроби вплинути на них можуть бути кваліфіковані прихильниками примордіалізму радше як нецільове використання коштів. Нагадаємо, що на сьогодні однією з ключових функцій національної ідентичності для України є безпекова – увесь масштаб її прояву можна спостерігати за кількістю добровольців і силою бойового духу українських воїнів.

Досить іронічно, що це ж суспільно-політичне явище прихильники примордіалізму в наукових дискусіях використовують як аргумент на свою користь, стверджуючи, що такі масштаби національно-обґрунтованої мобілізації неможливо було спрогнозувати і жодна державна публічна політика не ставила їх за ціль і не проводила системну роботу в цьому секторі. Але все ж така позиція виходить із базового припущення, що основним суб'єктом формування національної ідентичності є держава, що було дуже точним на кінець 60–70-х рр. минулого століття за дуже високого інформаційного впливу держави на суспільство. На сьогодні таке припущення піддається активній критиці в науковому середовищі і його актуальність потребує окремого дослідження.

Отже, обмеженість і низький дослідницький потенціал примордіалізму у світовому науковому дискурсі зумовив пошуки більш релевантних некласичних підходів до розуміння національних ідентичностей, частиною яких є конструктивістський напрям.

Зважаючи на сучасний стан західного наукового дискурсу, можна впевнено стверджувати, що відбувся перехід від соціально-психологічного до комунікативно-дискурсивного розуміння поняття «ідентичності», який ґрунтується на міждисциплінарних розробках учених, заснованих на парадигмі конструктивізму, основоположниками якої є Пітер Бергер і Томас Лукман. У своїй титульній праці «Соціальне конструювання реальності. Трактат по соціології знання» вони зазначають, що «ідентичність є основним елементом суб'єктивної реальності, вона перебуває у діалектичному взаємозв'язку з суспільством... і набувається тільки через сприйняття значущого «іншого». Дослідники акцентують, що суспільство постає у вигляді суб'єктивних значень, колективних уявлень, смислових систем, які конструюються людьми у процесі їхньої діяльності. Основою формування ідентичності автори вважають процес інтерналізації, тобто сприйняття соціальної реальності, у якій живуть інші: «тепер між ними відбувається постійна безперервна ідентифікація. Ми не тільки живемо в одному і тому ж світі. Ми беремо участь в бутті один одного» [7, с. 193, 194, 150]. На основі згаданої праці П. Бергера та Т. Лукмана та пов'язаних із нею наукових розробок розвинулася школа соціального конструктивізму.

В основі школи соціального конструктивізму стоїть відхід від сприйняття соціальних структур (ідентичностей, культур, взаємодій) як сталих явищ і процесів, подекуди навіть непридатних до аналізу чи впливу. Насамперед прихильники цієї школи засновують свої праці на тому, що реальність є конструйованою. Водночас можна прослідкувати розвиток цього напрямку за динамікою збільшення та конкретизації суб'єктів конструювання й об'єктів того, що було сконструйоване, конструюється зараз та може бути сконструйоване в майбутньому.

Загалом П. Бергер і Т. Лукман заклали базові методологічні аспекти всього напрямку, що стало визначальним для розвитку цього сегмента соціально-гуманітарного знання. Вчені запропонували інший спосіб пояснення сприйняття світу індивідом: «Звичайні члени суспільства в їхньому суб'єктивно осмисленій поведінці не тільки сприймають реальність повсякденного життя як щось самоочевидне. Це світ, який створюється у їхніх думках і діях та переживається ними як реальний» [7, с. 33]. Далі науковці продовжують цю думку, формуючи ключовий навіть для сьогоднішнього принцип «тут і тепер», який пізніше ліг в основу багатьох психологічних теорій, а також течій постмодерного мистецтва: «Реальність повсякденного життя організована навколо «тут» мого тіла та «тепер» мого теперішнього часу. Це «тут і тепер» є фокусом моєї уваги до реальності повсякденного життя. Те, що є «тут і тепер» у повсякденному житті, становить *realissimum* мого усвідомлення. Однак реальність повсякденного життя не обмежується цими безпосередніми наявностями, а охоплює феномени, які не дані «тут і тепер». Це означає, що я сприймаю повсякденне життя залежно від різних ступенів просторової та часової наближеності або віддаленості» [7, с. 36].

Одними з елементів конструювання реальності є ідентичність (гендерна, професійна, релігійна, етнічна, національна й інші), інститути та мова. Оскільки об'єктом нашого дослідження є саме національна ідентичність, то звернемося спершу до неї. Якщо розглядати момент сприйняття особою реальності дискретно, то національна ідентичність є внутрішнім для особи фактором. Різні її елементи впливають на означення різних складових реальності, що сприймається, а отже, модифікує її. Проте цей підхід дає нам можливість сприймати лише одновекторний процес, де індивід реактивно сприймає різні явища та процеси і реагує на подразники. Водночас, якщо ми поглянемо на цю взаємодію в динаміці, то побачимо її двосторонньою: реальність формує індивіда, але й індивід свідомими діями формує реальність. Тобто не лише «динамічний зовнішній світ» є суб'єктом для формування реальності індивіда та соціальної реальності загалом, але й індивід може бути суб'єктом для формування власної реальності та соціальної реальності загалом, адже і сам є «динамічний зовнішнім світом» для реальності «іншого». У деяких випадках (наприклад, матір для немовляти) фактично всім зовнішнім світом.

Наступним методологічним кроком є визначення інструментів і можливостей свідомого та спрямованого формування реальності індивідами чи соціальними структурами, які вони утворюють, зокрема владними. Але, на жаль, наукові розробки часто уникають такого, на перший погляд очевидного, логічного зв'язку: індивід формує власну реальність – індивід взаємодіє із соціумом та формує спільну соціальну реальність – на основі спільної соціальної реальності індивіди свідомими та несвідомими діями формують контрольовані ними соціальні структури та норми, за якими вони існуватимуть – повторювані практики цих же індивідів та стабільне дотримання ними норм перетворюють соціальні структури в інститути, зокрема політичні – утворені політичні інститути, контрольовані індивідами впливають на соціальну реальність як частина всіх соціальних структур. На сьогодні багато дослідників спрямованого впливу на формування соціальної реальності розглядають лише останню ланку цього зв'язку, перевертаючи суб'єктно-об'єктну позицію і фокусуючись лише на впливі владних структур на громадян. Звісно, це зумовлено болючим історичним досвідом тоталітарних режимів, проте частково такий ухил саме в цю парадигму применшує усі інші складові наведеного зв'язку та применшує її дослідницький потенціал.

Саме це і є однією з ключових проблем конструктивізму як підходу на противагу примордіалізму. Коротко її можна сформулювати так: якщо національна ідентичність є конструйованою (а це свідомий і спрямований процес), то хто візьме відповідальність за фінальний результат конструювання? На основі яких критеріїв його можна оцінити? Як побудувати аналог системи стримувань і противаг для всієї мережі суб'єктів конструювання? На жаль, відповіді на ці питання ще належить знайти уже сучасним дослідникам.

Щоправда, Т. Лукман і П. Бергер означили один із векторів розвитку всієї течії соціального конструктивізму: «Фактично інституції є інтегрованими. Але їхня інтеграція не є функціональним імперативом для соціальних процесів, що їх породжують; вона швидше здійснюється у похідний спосіб. Індивіди здійснюють окремі інституціоналізовані дії в контексті своєї біографії. Ця біографія є рефлексивною цілісністю, у якій окремі дії розглядаються не як ізольовані події, а як взаємопов'язані частини суб'єктивно осмисленого універсуму, значення якого не є характерними лише для цього індивіда, а соціально сформульовані та поділяються іншими. Лише через це посередництво соціально розподілених універсумів значень виникає потреба в інституційній інтеграції» [7, с. 82].

На сьогодні в українській науковій спільноті існують різні підходи до застосування соціального конструктивізму в дослідженнях національної ідентичності. Ключові з них – це праці українських дослідників М. Козловця та М. Степика [8, 9]. Так, наприклад, узагальнюючи доробок школи соціального конструктивізму на тему ідентичності, Н. Костенко стверджує: «На думку конструктивістів, ідентичність (особиста і колективна) розглядається як «рукотворна» категорія, що конструюється у межах різноманітних, конкуруючих дискурсивних практик. Вона не є цілісним утворенням, а множинна, багатоконпонентна, активізується ситуативно. За такого підходу ідентичність виступає як тимчасовий, відносний, незавершений конструкт, що має онтологічний статус проекту або постулату. Це – завжди недосконале знання про себе і ще не досягнуте адекватне визнання іншими. Ідентичність – це не властивість, а відношення, продукт принципово відкритого процесу ідентифікацій, у який суб'єкти залучені в ході соціальної адаптації і результат якого ніколи не буває остаточним і завершеним. Ідентичність виступає як рефлексивна категорія, «оволодіти» якою можуть тільки індивіди; групам же ідентичність може бути «приписана» [10, с. 74]. Варто звернути увагу на те, що узагальнення вченої має ухил у парадигму транзитивності та радше є актуальним саме для перехідних суспільств. Адже для України в процесі націєтворення абсолютно звично насамперед пройти етап, коли ідентичністю «оволодіває» спершу індивід. Тобто конструює / інтерналізує її, практикує у взаємодії з іншими індивідами і, таким чином, змінює соціальну реальність. Для року публікації наведеної цитати був актуальним саме цей етап, тому нелогічно закидати цим та іншим дослідженням тих часів ненауковість чи недостатню обґрунтованість. Але важливо зробити відповідні висновки щодо методологічного ухилу та сформованої традиції досліджень, яка досі має свій інституційний вплив. Так, наприклад, галузеві обговорення публічної політики ідентичності, проведені у 2023 році в Україні, були структуровані саме на основі вже давно застарілого на той момент примордіалізму. Якби результати цієї діяльності були імплементовані, то можна було б фіксувати впровадження публічних політик, спроектованих на основі об'єкту наукових насмішок 90-х рр. минулого століття.

Також важливо розуміти, що процес конструювання реальності, який є одним із ключових об'єктів аналізу в усіх напрямках течії, усе одно відбувається на основі смислових конструкцій, виражених у мові. Інакше кажучи, ми конструюємо реальність, використовуючи мову. Водночас усі наші образи та їх смислові відповідники є частиною ключових для нас дискурсів. Тому, якщо ми аналізуємо конструювання конкретних сегментів соціальної реальності, то частіше за все ми маємо аналізувати дискурс осіб та інститутів, які конструюють дискурс певної сегменту реальності, який конструюють (чи змінюючи наявний сформований сегмент, чи формуючи

новий сегмент на основі супутніх наявних). Таким чином, якщо ми маємо на меті сконструювати соціальну реальність, насамперед ми маємо сконструювати її дискурс.

Висновки. Отже, аналіз наукових розробок представників примордіалізму дає змогу сформулювати основні принципи примордіалізму: успадкування етнічної ідентичності фактом народження, вона засновується на споконвічних, первісних (примордіальних) атрибутах групи чи культури; ідентичність інтерпретується як усталена, незмінна сутність – набір характеристик і властивостей, притаманних суб'єкту, що й забезпечують його самототожність завжди і за будь-яких ситуацій. Ідентичність (етнічна) суб'єкта завжди та сама. Примордіалістський підхід також засновується на сприйнятті соціально-психологічних та політичних фактів, процесів та явищ як «ірраціональних констант», які не піддаються аналізу чи впливу. Водночас однією з основних проблем є те, що такий підхід не може пояснити виникнення нових етнічних (національних) спільнот, конструювання чи трансформацію ідентичностей у нових державах.

Тож соціальний конструктивізм з певністю називаємо одним із визначальних для сьогодення напрямів вивчення національної ідентичності. Фундаментальний постулат цього напрямку в контексті нашої теми висловлений у відомій тезі Б. Андерсона: «Нація – це уявлена спільнота». Тобто нація – це соціальний конструкт. Вона є конструйованою, зокрема і в основному через національну ідентичність, яка проявляється в соціальній реальності спільноти, психологічній реальності індивіда та мовній реальності середовища – дискурсі. Водночас діяльнісний підхід конструктивізму (на противагу споглядальному примордіалізму) спричиняє нові дослідницькі запитання, які потребують відповіді, і одне з ключових таке: як побудувати аналог системи стримувань і противаг для всієї мережі суб'єктів конструювання?

Література:

1. Shils E. Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties: Some Particular Observations on the Relationships of Sociological Research and Theory. *British Journal of Sociology*. 1957. № 8. P. 130–145.
2. Geertz C. The Interpretation of Cultures. New York : Basic Books, Inc., Publishers, 1973. 470 p.
3. Ambedkar B. Thoughts on Linguistic States. 2018. 49 p.
4. Van den Bergh P. Race and Ethnicity: A Socio-Biological Perspective. In: Hutchinson J., Smith A. (eds.) *Nationalism*. Oxford ; New York, 1994. P. 99–113.
5. Eller J.D., Coughlan R.M. The Poverty of Primordialism: The Demystification of Ethnic Attachments. *Ethnic and Racial Studies*. 1993. Vol. 16, № 2. P. 183–202. London : Routledge.
6. James P. Nation Formation: Towards a Theory of Abstract Community. London : SAGE Publications, 1996. 225 p.
7. Berger P., Luckmann T. The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. New York : Anchor Books, 1966. 219 p.
8. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : монографія. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
9. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. 336 с.
10. Костенко Н. Культурні ідентичності: перетворення і визнання. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 4. С. 69–88.

References:

1. Shils, E. (1957). Primordial, personal, sacred and civil ties: Some particular observations on the relationships of sociological research and theory. *British Journal of Sociology*, 8 (2), 130–145. <https://doi.org/10.2307/587365>.
2. Geertz, C. (1973). The interpretation of cultures. New York: Basic Books.
3. Ambedkar, B. (2018). Thoughts on linguistic states.
4. Van den Bergh, P. (1994). Race and ethnicity: A socio-biological perspective. In J. Hutchinson & A. Smith (Eds.), *Nationalism* (pp. 99–113). Oxford: Oxford University Press.

5. Eller, J.D., & Coughlan, R.M. (1993). The poverty of primordialism: The demystification of ethnic attachments. *Ethnic and Racial Studies*, 16 (2), 183–202. London: Routledge. <https://doi.org/10.1080/01419870.1993.9993779>.
6. James, P. (1996). *Nation formation: Towards a theory of abstract community*. London: SAGE Publications.
7. Berger, P., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. New York: Anchor Books.
8. Kostenko, N. (2001). Kulturni identychnosti: peretvorennia i vyznannia [Cultural identities: Transformation and recognition]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, 4, 69–88 [in Ukrainian].
9. Kozlovets, M.A. (2009). Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii [The phenomenon of national identity: Challenges of globalization]. Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
10. Stepiko, M.T. (2011). *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia* [Ukrainian identity: The phenomenon and principles of formation]. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [in Ukrainian].

Bogdan Bevza. The poverty of primordialism and the relativity of constructivism – problematic issues of approaches to the research of national identity

The article analyzes two main scientific approaches to the study of national identity – primordialism and social constructivism. Based on the classical scientific works of foreign scholars E. Shils, C. Geertz, B. Ambedkar, P. Van den Bergh, J.D. Eller and R.M. Coghlan, P. James, P. Berger, T. Luckman and modern Ukrainian researchers M. Stepyko, M. Kozlovets and N. Kostenko, it is shown that primordialism, despite its influence on the scientific discourse of the mid-20th century, has lost its explanatory potential due to essentialism, a priori statements and irrationality. At the same time, social constructivism has opened up wider opportunities for studying the essence, factors of formation and socio-political dynamics of identity, but has revealed several problematic issues, in particular regarding the boundaries and mechanisms of construction, especially in the context of the formation of identity policy. The methodological basis of the article is comparative and historical-genetic methods, discourse analysis and elements of a systemic approach. As a result, it is substantiated that modern studies of national identity require going beyond primordialist reductions, avoiding constructivist relativizations and finding effective solutions for the formation of sustainable and effective state policy in the field of national identity affirmation, as well as in the field of information security and national-patriotic education.

Key words: national identity, primordialism, social constructivism, discourse, identity politics.

Відомості про автора:

Бевза Богдан – аспірант кафедри теорії та історії політичної науки,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Надійшла 05.08.2025

Прийнята 29.08.2025

Опублікована 30.10.2025